

Zöldúton – Pénzalternatívák és alternatív pénzek a fenntartható fejlődés szolgálatában

A fenntartható fejlődés fogalmának első, 1972-es megjelenése óta számos megközelítés létezik a nemzetközi és hazai szakirodalomban. Értelmezése alapvetően meghatározza végrehajtásának eszközeit, ebből következőleg jelen tanulmányban a szerzők célja a fenntartható fejlődés különböző megközelítéseinek és eszközeinek kritikai szemléletű vizsgálata. Következtetésük, hogy a fenntartható fejlődés definíciója gyakran félreemagyarázott, így korunk ökológiai, gazdasági és társadalmi problémáira az ezen alapuló eszközök nem képesek valódi megoldást nyújtani. Egy olyan alternatív társadalmi-gazdasági modell kialakítása szükséges, amely meghaladja a kapitalizmus növekedéspárti modelljét, individualista és tisztán anyagi értékrendszerét. Irányába mutató helyi közösségi és vállalati kezdeményezések napjainkban is léteznek. A szerzők célja ezért olyan lokális, főként a pénzügyi rendszert érintő közösségi és vállalati megoldási modellek bemutatása, amelyek széles körű elterjedése a fenntarthatóság állapotának tényleges elérését elősegítheti.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, helyi közösségek, helyi pénz, szívességbank

(Bevezetés) A fenntartható fejlődés elve napjainkban kiemelten fontos szerepet tölt be a nemzeti és nemzetközi politikaalkotás folyamatában (Pintér–Deutsch 2011). A tudományos közösség tagjai, a politika, az üzleti élet és a társadalom szereplői folyamatosan keresik azon eszközöket és intézkedéseket, amelyek a fenntarthatóság elérését elősegíthetik. Ezeket az eszközöket ugyanakkor ritkán állítják szembe a fenntartható fejlődés különböző, gyakran egymással versengő értelmezéseivel. Ennek következtében az ezekhez kapcsolódó alapértékeket, implicit ontológiákat és paradigmákat sem éri kihívás (Nilsen 2010). A fenntartható fejlődés értelmezése viszont alapvetően meghatározza végrehajtásának eszközeit. A modern társadalmakban uralkodó szemléletmódok pedig jelentősen lassítják, gátolják azon törekvéseket, amelyek célja a környezeti károk csökkentése, valamint a harmónia megteremtése a természet és gazdaság között (Darvay–Nemcsók–Ferenczy 2016).

„Számos definíció, elv, elméleti keretrendszer, értelmezés látott napvilágot, melyek mind arra tettek kísérletet, hogy bemutassák, mit is érthetünk fenntartható fejlődés alatt, és melyek azok a folyamatok, melyek révén elérhetnénk e kívánt állapotot” (Pintér–Deutsch, 2011, 13–14). Sokféleképpen közelítik meg ezt az ellentmondásos fogalmat, abban ugyanakkor egyre nagyobb az egyetértés, hogy a főáramú elméletek képviselői „... a fenntartható szót a szó szoros értelmében használják, értve ez alatt valaminek az időben történő fenntartását. Ez okozza azt a téves megközelítést, hogy a környezeti fenntarthatóságon a környezet, fenntartható fejlődésen a fejlődés fenntartását, gazdasági fenntarthatóságon pedig a folytonos gazdasági növekedést értik” (Gyulai 2014, 3). Hibásan a fejlődés és a növekedés fogalmát szinonimaként használják, ebből kifolyólag nem veszik figyelembe a környezeti és társadalmi korlátokat (Köves–Mandják 2014).

Nemcsak definíciójára, hanem elérésére vonatkozóan is számos paradigma született. A mainstream elméletek a technológia fenntarthatósági célok elérésében betöltött szerepvállalásának fontosságát hangsúlyozzák (pl. Marshall 2007). Emellett kiemelt

szerepet szánnak az állam által alkalmazott szabályozási eszközöknek illetve a vállalatoknak (Inzelt–Bajmóczy 2013). „A jelenlegi szereplők, noha fontosak lehetnek az ökológiailag fenntartható társadalmak kialakításában, önmagukban aligha elegendők. Új társadalmi szereplőkre és új megoldásokra van szükség” (Takács-Sánta 2017, 52). Léteznek már olyan elméletek, amelyek a fenntarthatóság szigorú értelmezését alapul véve új megoldások létrehozását javasolják, egy teljes paradigmaváltás szükségességét hangsúlyozzák és a gondolkodásmód, valamint a társadalmi intézményrendszer átalakítását sürgetik. Cikkünkben később bemutatásra kerülnek ezen elméletek és a hozzájuk kapcsolható gyakorlati megoldások.

A cikk négy részre tagolódik. Elsőként a fenntartható fejlődés fogalmának megközelítéseit mutatjuk be, és a teljesség igénye nélkül azokat a főbb kritikákat ismertetjük, amelyek a jelenlegi paradigma elvetését javasolják. A második rész a helyi közösségi megoldások közül kiemelten a helyi pénzek, illetve pénzalternatívák működését írja le, mint egy lehetséges eszközt az ember léptékű gazdaság kialakítására, valamint a fenntarthatóságot veszélyeztető termelési minták és életmód megváltoztatására. A harmadik fejezet a vállalatok ezen alternatív pénzrendszerekben történő együttműködését mutatja be. A negyedik, egyben összegző fejezet a szemléltetett alternatív megoldások hatását vetíti előre.

(A fenntartható fejlődés értelmezései) A fenntartható fejlődés legismertebb meghatározása az 1987-es Brundtland-jelentéshez kötődik. Eszerint a fenntartható fejlődés, „... a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől...” (KFVB 1988, 68). A definíciót ért bírálatok egy része amellel érvel, hogy a problémát alapvetően az emberi szükségletek oldaláról közelíti meg (pl. Kiss 2005, 6; Karcagi-Kováts 2011, 32). Nem igényel paradigmaváltást, nem szükségleteink korlátozására bízta, hanem, hogy „... igyekezzünk azokat kevesebb anyag és energia felhasználásával kielégíteni...” (Kerekes 2016, 30). Jólétkonstrukciójában, amely megfeleltethető a fenntarthatóság gyenge értelmezésének „... a fogyasztás és a természeti környezet a jólétet, mint helyettesítő javak befolyásolják” (Szász 2010, 40). Ez a megfogalmazás a jólét és hasznosság időben történő fenntartását hangsúlyozza (Daly 1999).

Ezzel ellentétes a fenntarthatóság szigorú értelmezése, amelyet a korlátozásokat javasoló alternatív irányzatok képviselői vallanak. Az alternatív gondolkodók jelentős része egy új paradigmarendszer keretein belül véli megoldhatónak a környezeti problémákat (Kerekes 2016, 32). Legfontosabb érvük, hogy a jelenlegi modell a kényszeres növekedésre épül, ami azonban számos környezeti, gazdasági és társadalmi problémához vezet.

A növekedés korlátainak elismerése szükséges, amely azt jelenti, hogy a természeti erőforrások időben állandó készletével kell számolni. A fenntarthatóság szigorú értelmezése szerint az ember alkotta tőke és a természeti tőke a termelésben kiegészíti, de nem helyettesíti egymást (Kerekes 2016, 32). Ezt vallja H. Daly is megfogalmazásában a fenntartható fejlődésről. Eszerint „a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk” (Gyulai 2014, 2). Tehát a növekedés korlátja Földünk eltartóképessége.

A fenntarthatóság egyértelmű definíálását megkerülő felsorolás a fenntarthatóság három pillérjét határozza meg. Ezen három összetevő a társadalom, gazdaság és környezet. A három pillér összefüggéseinek értelmezésében alapvető különbség mutatkozik a gyenge és a szigorú fenntarthatóság alapján. A gyenge fenntarthatóságban a három pillér egyenrangúságát feltételezik; a cél, hogy „a gazdasági, a társadalmi és a környezeti tőke összege ne csökkenjen a fejlesztések során. A gyenge fenntarthatóság

szerint a fejlesztések során egyik-másik tőke akár csökkenhet is, ha azt egy másik pillér ugyanebben az időszakban ellensúlyozza” (Fleischer 2014, 19). Az erős fenntarthatóság szerint a három tőke egymást csak korlátozottan helyettesíti. A pilléreket nem egyenrangúnak tekinti, hanem azok összefüggéseire helyezi a hangsúlyt. Ez Karcagi-Kováts (2011) nézőpontja szerint a fenntartható fejlődés három pillérjének helyes értelmezése.

Az alrendszerük egymásra épülésének következtében az ökológiai fenntarthatóság eléréséhez egy alternatív társadalmi-gazdasági modellt kell felépíteni. Ezen modell szerint a fenntarthatóságot nem csupán a gazdasági rendszer fenntarthatóságaként értelmezzük, hanem kölcsönösséget feltételezünk a természeti környezet, a gazdaság és a társadalom között. A három pillér így a gazdaság lokalizálódását, környezetbarát alternatívák alkalmazását, az értékrend és világnézet ökológikusabb irányba mozdulását és a természeti környezethez való viszonyunk változását jelenti (Kiss 2005; Takács-Sánta 2017).

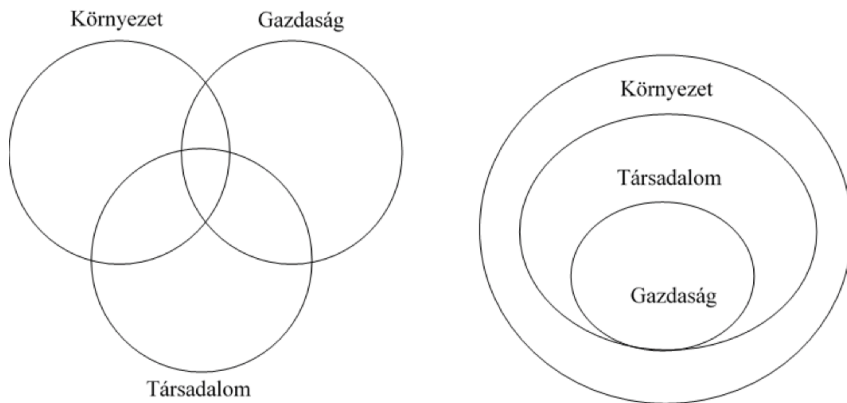
Karcagi-Kováts és Kuti (2008) amellet érvelnek, hogy az anyagálmányelemzés (material stock analysis – MSA) és az anyagáram-elemzés (material flow analysis – MFA) kapcsolt módszere a természet-technoszféra rendszerek teljesebb leírását, a fenntartható fejlődés koncepciójának mélyebb és alaposabb megértését eredményezheti. A természet, a társadalom és a gazdaság általános anyagi készleteinek azonosítása, leírása, mennyiségi jellemzése, valamint az anyagáramokkal való összefüggéseik feltárása, modellekbe építése jelentős előrelépés lehet a természet és a technoszféra dinamikus kölcsönhatásainak, anyagcseréjének pontosabb megértésében, s ezzel a globális természet-technoszféra csatolt rendszer anyagi (fizikai) állományainak és áramainak hosszú távú dinamikus egyensúlyaként felfogott fenntarthatóság mélyebb megragadásában (Karcagi-Kováts–Kuti 2008). A szerzők 2012-es cikkükben a következőképpen definiálják a fenntartható fejlődést: „A fenntartható fejlődés a természet, a társadalom és a gazdaság anyagi, energetikai és információs készleteinek (állományainak, vagyon-, illetve tőkeelemeinek), ezek megfelelő mennyiségi és minőségi jellemzőinek és az ezeket összekapcsoló, körfolyamatokba rendeződő anyag-, energia- és információ-áramainak strukturális arányosságát, hosszú távú dinamikus stabilitását tudatosan tiszteletben tartó, megteremtő, fenntartó, – tág értelemben vett – technológiai és társadalmi fejlődés.” (Karcagi-Kováts–Kuti 2012, 221)

A három pillér kapcsolódásának vizsgálatára a szakirodalomban három eset létezik. Az első, az ún. „üzleti eset” foglalkozik azzal, hogyan járulhat hozzá a környezeti és a társadalmi fenntarthatóság a gazdasági fenntarthatósághoz. Ez lehetővé teszi, hogy a cégek az érdekelték stratégiáját a környezeti vagy társadalmi fenntarthatóság megvalósításán keresztül kövessék. A második típus, azaz a „zöld eset” vizsgálja, hogyan járul hozzá a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság a környezeti minőséghez. A „társadalmi eset” fókuszában pedig az áll, hogy a környezeti és a gazdasági fenntarthatóság hogyan tudja növelni a társadalmi igazságosságot és egyenlőséget. (Borzán–Szekeres 2017)

„Mivel a gyenge fenntarthatóság jelenti a feloldozást a fenntarthatóság alól, ezért ennek hívei vannak többségben...” (Gyulai 2012, 12). Napjainkban a politikai ajánlások is a fenntarthatóság gyenge értelmezésére és a neoklasszikus közgazdaságtan alapvetéseire támaszkodnak (Söderbaum 2009). A politikai gyakorlat a „... rövid- és középtávú gazdasági és társadalmi problémákat a hosszú távú környezeti/ökológiai ügyekkel egyenrangúként tünteti fel, ezzel megmentve, támogatva a gazdasági növekedés és profit eszményét...” (Karcagi-Kováts 2011, 37). Egyenrangúként szerepelteti fenntarthatósági stratégiájában az Európai Unió is a három pillért, ezzel olyan területeket (pl. munkanélküliség, nemek közötti egyenlőtlenség) beemelve a stratégiájába, amelyek ökológiai értelemben nem kapcsolódnak a fenntarthatósághoz.¹ Hasonló gondolatmenet tükröződik

az ENSZ fenntartható fejlődési és fejlesztési programjában, az Agenda 2030-ban, amely 17 Fenntartható Fejlődési Cél (SDG-k) tartalmaz. A prioritások között az EU stratégiájához hasonlóan szerepelnek olyan a fenntarthatóság szempontjából nem releváns elemek, mint a szegénység megszüntetése, a nemek közötti egyenlőség megvalósítása vagy a teljes foglalkoztatás. Kiemelendő ugyanakkor, hogy szerepel a célok között a fenntarthatóságot veszélyeztető termelési és viselkedésminták átalakítását szolgáló kitűzés is.²

Emellett a három pillérhez kapcsolódóan gyakran használtak a fenntartható gazdaság, fenntartható társadalom definíciók. A szóhasználat a szerzők véleménye szerint hibás. A gazdaság fenntarthatósága elsősorban a növekedésének fenntarthatóságára utal, annak korlátait figyelmen kívül hagyva. A fenntartható társadalom koncepciója egyrészt a gazdasági növekedésből fakadóan a társadalom magasabb színvonalú életminőségére utal, másrészt a politikai gyakorlatban a fenntartható társadalom biztosításának címén emelnek be olyan témákat is a stratégiákba, amelyek nem kapcsolódnak szorosan az ökológiai fenntarthatósághoz. A fenntartható társadalom és a fenntarthatóság elérésének társadalmi feltételei között ezért mindenképpen szükséges különbséget tenni. A fenntarthatóság elérésének társadalmi és gazdasági feltételei vannak. Társadalmi feltételei alatt a társadalmi szereplők gondolkodásmódjának, viselkedési mintáinak megváltozását, gazdasági feltételei alatt pedig a termelési technikák átalakítását értjük. Visszatérve a három pillér helyes értelmezéséhez, azokat tehát összefüggéseikben kell értelmezni. A három pillér összefüggéseit az alábbi 1. ábra mutatja be.



1. ábra: A fenntarthatóság három pillérének főáramú és alternatív értelmezése

A rendszerösszefüggéseket alapul véve a környezeti korlátokat úgy tudjuk betartani, hogy „... közben nem közvetlenül a környezetre, hanem csupán annak alrendszeire vagyunk képesek hatni, nevezetesen a gazdaság és a társadalom folyamatait tudjuk közvetlenül befolyásolni. A hatások az alrendszereknek a külső kapcsolatain keresztül, közvetve érik el a környezet szintjét...” (Fleischer 2007, 195).

Az előzőekben áttekintettük a fenntartható fejlődés két markánsan eltérő értelmezését. Míg a gazdagságot növelni kívánó szakemberek a fenntarthatóság gyenge értelmezését preferálják, addig az alternatív irányzathoz tartozók a fenntarthatóság szigorú értelmezését.

A következő 1. táblázat ugyan sarkítva, de a főáramú és alternatív megközelítések fő pontjait összegzi. Fontos megjegyezni, hogy nem célunk annak megítélése, hogy melyik megközelítés a helyes és nem célunk az sem, hogy az alternatív megközelítés helyességét vagy exkluzivitását igazoljuk. Olyan megoldásuk bemutatása a célunk, amelyek egy ökológiailag fenntartható társadalmi-gazdasági rendszer elérését elősegíthetik, ehhez kiindulópontként a fenntarthatóság alternatív megközelítése szolgált számunkra.

1. táblázat: A fenntartható fejlődés megközelítései

	Mainstream megközelítés	Alternatív megközelítés
Fejlődés értelmezése	Növekedés	Minőségi változás
Korlátok	Természeti tőke korlátlan helyettesíthetősége gazdasági tőkével	Környezeti, morális korlátok
Hangsúlyos elem	Hatékonyság, helyettesíthetőség stabilitás	Küszöbhatások, rugalmasság irreverzibilitás
Lépték	Globális, nemzetközi	Helyi, regionális
Változtatni kívánt rendszer	Elsősorban gazdasági, aztán társadalmi	Elsősorban társadalmi, aztán gazdasági
Megoldás	Technikai újítások	Paradigmaváltás

(A fenntarthatóság elérésének útjai) Fontos megemlíteni, hogy az ellentétes megközelítések következménye, hogy „... nincs közös nyelvük a gazdagságot továbbra is növelni kívánó szakembereknek (az ún. főáramnak) és a korlátozásokat javasoló alternatív irányzatok képviselőinek. A harcban sok szellemi energia vész el, a főáram úgy gondolja, meg kell védenie pozícióit a káros korlátozó gondolatoktól, míg az alternatívok meggyőződése, hogy nekik kell főárammá válniuk a Föld megmentése érdekében. A tünetek közben súlyosbodnak.” (Tóth–Szigeti 2014, 276)

A főáramú megközelítésekben alapvetően a technológiai változás teszi lehetővé a fenntarthatóság irányába történő változást. A leggyakrabban használt definíció az ökohatékonyság, amit a szakirodalomban azzal azonosítanak, hogy mennyire használnak környezetkímélő technológiákat a gyártás során.

Tehát ha az úgynevezett IPAT formulából indulunk ki, akkor annak harmadik tényezőjére, a technológiára koncentrálnak. Az IPAT formula Paul R. Ehrlich és John P. Holdren egyenlete, amely az emberiség összes környezeti hatását összegzi, ahol

I = az emberi tevékenység természeti környezetre gyakorolt hatása (impact)

P = a népességszám (population)

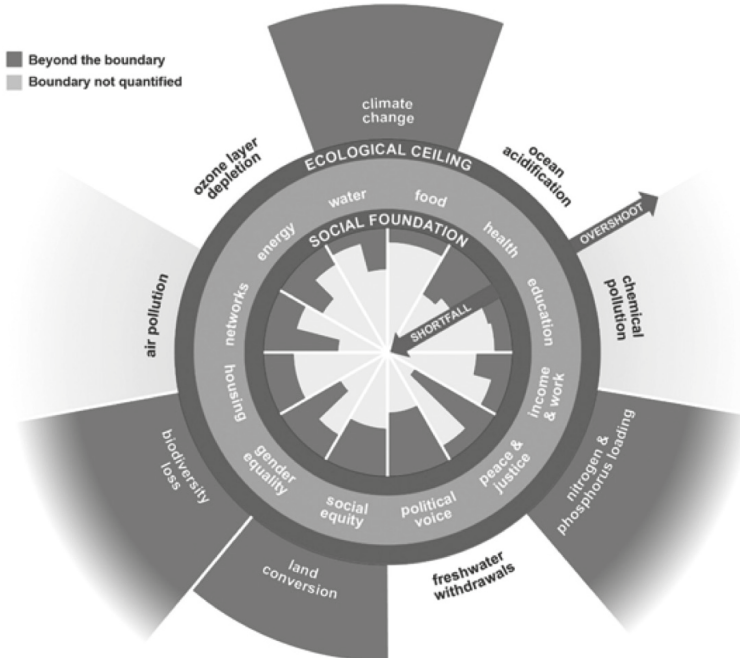
A = az egy főre jutó gazdasági teljesítmény (affluence)

T = technológia (technology), amely azt jelzi, hogy a gazdasági javak előállítására mekkora környezeti hatással jár (Bajmócy–Málovics 2011).

Azonban a gazdasági tevékenység környezetre gyakorolt hatása nem csupán a technológiától függ. A környezetátalakítást közvetve vagy közvetlenül meghatározó tényező az egyének, embercsoportok viselkedése. A viselkedésünkön múlik a népességszám, az egy főre jutó gazdasági teljesítmény és az alkalmazott technológia. A viselkedést ugyanakkor a gondolkodásmód, társadalmi intézményeink alakítják (Takács–Sánta 2017).

Kocsis (2010) az IPAT formula árnyaltabb értelmezéséből kiindulva két térképet rajzol fel, egy irányjelzőt és egy veszélyjelzőt, valamint ezekhez 6-6 stratégiát rendel hozzá. Az IPAT új értelmezése egyben egy közös platformot is nyújt a párbeszédhez a mainstream és alternatív szakemberek számára. Irányjelző térképén olyan stratégiákat szerepeltet, mint az önkéntes egyszerűség, a boldogság jövedelemtől való leválasztása, vagy a szemléletváltás. Többségük a viselkedésminták és gondolkodásmód megváltoztatására vezethető vissza. Tanulmányának lényeges üzenete, hogy „korántsem szükség-szerű, hogy egy zsugorodó gazdaság növekvő boldogtalansággal járjon együtt” (Kocsis 2010, 550). Ez igazolja azon nézetek létjogosultságát, amelyek a fogyasztás csökkentését szorgalmazzák. Tóth és Szigeti (2014) is egy új értékrendet sugallnak a tovább haladáshoz. Ehhez az IPAT formula helyett egy új, ún. fenntarthatatlansági egyenletet javasolnak, ami három cél (népességfogyás, ökohatékonyság-növelés, fogyasztás-csökkentés) helyett csak egyre koncentrál, a világ egy főre jutó összefogyasztásának csökkentésére. Az egy főre jutó összefogyasztás csökkentéséhez viszont a viselkedés és gondolkodásmód környezetkímélőbbé tétele szükséges (Takács-Sánta 2017).

Hogyan mozdulhatunk el egy környezetkímélőbb szemléletmód és habitus irányába? A növekedés korlátainak tudatosítása a legfontosabb. J. T. Frolov szavaival élve, „... ahhoz, hogy sikeresen lépünk a globális problémák megoldásában, gondolkodásunkat kell megváltoztatnunk, új erkölcs- és értékrendet kell teremtenünk, és nyilvánvalóan változtatni kell eddigi magatartásunkon. Az emberiség fejlődésének új állomásához érkezett. Ne csak anyagi, tudományos és technikai téren fejlődjünk tovább, hanem ami a legfontosabb, új értékeket kell létrehozunk, a humánus oldalt kell erősítenünk...” (Gyulai 2012, 13)³



2. ábra: A Raworth-modell

Arra a kérdésre, hogy mi is a növekedés korlátja, Johan Rockström és kutatótársai a Föld teherbíró képességének kilenc területét definiálták. A kilenc terület a klímaváltozás, óceánok savasodása, az ózonréteg elvékonyodása, nitrogén és foszfor ciklus, vízhasználat, földhasználat változása, biológiai sokszínűség csökkenése, légköri aeroszol terhelés, kémiai szennyezés (Rockström et al. 2009). Kate Raworth ezt a modellt egészítette ki társadalmi és gazdasági tényezőkkel. Eszerint az emberiség számára járható „zöld út” korlátjaként kifelé a környezeti eltartóképeség érvényesül, míg befelé pedig az, hogy a társadalom működésének alapjait széles körben biztosítani kell. A zöld út a szerző javaslata szerint a társadalom intézményrendszereinek megváltoztatása és a kreatív közösségek potenciáljának szabad út biztosítása (Raworth 2017). Modelljét a 2. ábra mutatja.

Számos alternatív megközelítés az ökológiai tudatosságban és a társadalom értékválasztásaiban látja a megoldást. Az átmenethez egy fenntartható társadalmi-gazdasági rendszer felé a jelenleginél sokkal nagyobb fokú tudatosságra van szükség. Ehhez a pénzügyi és gazdasági nevelés fontosságára egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a köznevelésben (Harangozó 2015), különös tekintettel a fenntarthatósággal kapcsolatos nézetekre.

Hirsch (1976) kihangsúlyozza, hogy a gazdasági fejlődés kapitalista modelljének elterjedésében nagy szerepet játszott az, hogy a társadalom elfogadta dominánsnak a tisztán anyagi és individualista értékeket. A kulcs a fenntarthatóság eléréséhez meggyőződésünk szerint a társadalom tudatosságának és értékválasztásának megváltoztatása.

Több hazai környezetgazdász is (pl. Kocsis 2005; Kiss 2005; Lányi 2007) kiemeli a társadalmi vonatkozást. Kiss (2005) egy önmagával harmóniában élő társadalom mellett érvel, a társadalmat „... teljes emberek kell, hogy alkossák, azaz olyan személyek, akik ép és erős társas, kulturális, természeti és vallási gyökerekkel rendelkeznek...” (Kiss 2005, 28). Ezt tekinti a természeti fenntarthatóság előfeltételének. Az emberi léptéket hangsúlyozza ki, ami a helyi közösségek előtérbe kerülését jelenti. Ez a helyhez kötött, kulturális, természeti és vallási identitás a regionális gazdasági integrációk fejlődésében, bővülésében is szerepet játszik (Pintér 2013).

Ugyancsak a helyi közösségek kulcsszerepéről ír Takács-Sánta András (2017). Véleménye szerint egy ökolokális társadalmi-gazdasági rendszer létrejöttéhez a társadalom átstrukturálódása szükséges. Jelenlegi atomizált társadalmaink történelmi távlatból anomáliának tekinthetők, így az emberi történelem döntő gyakorlatához visszatérve a közösségek újrafelfedezését, az együttműködés hiányának enyhítését javasolja (Takács-Sánta 2017).

Kerekes (2016) ezt alátámasztandó a játékelmélet egyik alappillérehez nyúl vissza. A játékelméletben a kooperáló stratégia sikeresebb, mert ez nagyobb hasznot hajt a közösség számára, mint a versengés. Az utóbbi időkben mégis a verseny került előtérbe, a versenyképesség pedig közkedvelt fogalommal vált. Egy együttműködő, az egymásrautaltságot elismerő modell kialakítását támogatja, amelyre jellemzőek a helyi közösségek, helyi és regionális piacok (Kerekes 2016).

Az intézményi átalakulás, valamint paradigmaváltás hangsúlyosan jelenik meg Kondor Attila Csaba és Kovács Zoltán (2017) Magyar Tudományban megjelent munkájában. A szerzők a kibocsátáscsökkentési beavatkozások mellett éppen a helyi szint elköteleződését és proaktivitását helyezik előtérbe.

Király Gábor a paradigmaváltás folyamatáról ír, s a „jelenlegi rendszerek és funkciók radikális újraértelmezését és új rendszerek kialakítását” javasolja (Király 2013, 3). Az átmenetmenedzsment megközelítését alapul véve hangsúlyozza, hogy „... nincs egy kiemelt társadalmi szereplő, aki pontosan tudná, hogy mit jelent

egy rendszer fenntarthatósága és hogyan történjen pontosan a fenntarthatóságra való átmenet, hanem egy közös gondolkodási és tanulási folyamaton keresztül formálódik és alakul ki...” (Király 2013, 4). Az átmenetmenedzsment szempontjából fontos azon szereplők azonosítása, amelyek képesek új utak nyitására, a rendszer kimozdítására. A folyamatirányítás és tervezés kérdésére Halász (2008) szemlélete alapján a válasz egy a változás számára kedvező, ellenőrzött tér alkotása, amelyben a folyamatok lejátszódhatnak. Az átmenetmenedzsment elméletének megalkotói (Meadowcroft 2005; Kemp–Loorbach 2003 és 2005) az átmenet különböző szintjeit határozzák meg. Legfontosabb szintjét az úgynevezett „fülkék” adják, olyan lokalizált területek, ahol „... egy relatíve védett környezetben az innovációk először meggyökereszedhetnek...” (Király 2013, 13).

A helyi közösségek véleményünk szerint ilyen fülkéként működhetnek egy alternatív társadalmi-gazdasági rendszer kialakulása során. A helyi szintű, kisebb sokkokra az ökoszisztéma és a társadalom is rugalmasabban reagál, így célszerű a tanulási folyamatot alacsonyabb, helyi közösségi szinten elindítani. Kerekes (2016) állítása, mely szerint „... a fenntartható társadalmi-ökológiai rendszert a tanulás, a társadalmi hálózatok és a helyileg kifejlesztett szabályok fontosságának felismerése...” (Kerekes 2016, 81) jellemzik, alátámasztja nézőpontunkat.

A helyi közösségek számos olyan innováció forrásai, amelyek a környezeti problémák enyhítése mellett, a társadalmi problémákra is megoldást kínálhatnak. Ilyen társadalmi-gazdasági innovációnak tekinthetők a helyi pénzrendszerek és szívésségbankok.

(A helyi pénzek hozzájárulása a fenntartható fejlődéshez) A következőkben az alternatív pénzek és pénzalternatívák jelenségét a fenntartható fejlődés kontextusába helyezzük és azonosítjuk azokat a viszonyokat és folyamatokat, amelyek az előzőekben említett társadalmi-gazdasági alternatíva kialakítását elősegíthetik. Ehhez elsőként elméleti síkon, majd a helyi pénzek és pénzalternatívák hatását vizsgáló publikációk elemzésén keresztül kapcsoljuk ezen rendszereket a fenntartható fejlődéshez.

A kiegészítő alternatív pénz – köznyelven helyi pénz – jogilag nem tekinthetők pénznek. Egy pénzhelyettesítő eszközről van szó, de a könnyebb értelmezhetőség és olvashatóság kedvéért a továbbiakban a helyi pénz fogalmát használjuk. A magyar jogi szabályozás a helyi pénzre a forgatható utalvány kifejezést használja. Lényeges eltérés a hagyományos utalványokkal (üdülési, étkezési stb.) szemben, hogy a forgatható utalvány átruházásával annak egy másodlagos piaca is létrejön, továbbá ez egy általában lejárat nélküli eszköz (Varga–Madaras, 2013).

A helyi pénz egy meghatározott földrajzi területen használható fel, lényege, hogy helyben bocsájtják ki és helyben forog kamatmentesen. A hivatalos fizetőeszköz mellett létezik, azt kiegészítve, olyan funkciókat is ellátva, amelyek betöltésére a hagyományos pénz nem képes. Egy általános társadalom- és gazdaságszervezési eszköznek tekinthető.

A helyi pénztől eltérnek a pénzalternatívának tekintett szívésségbankok és közösségi pénzek. Szívésségbank alatt egy sokkal kisebb léptékű kezdeményezést értünk, általában egy cserekörrel van szó, amelyeknek tagjai között sokkal nagyobb a személyesség. Egy központi rendszerben, vagy egyénileg tartják nyilván a tagok egyenlegét tartozás és követelés formájában, mely a nullához közelít (Jacsó 2013). A helyi pénz abban tér el a közösségi pénznek nevezett fizetőeszköztől, hogy rendelkezik fedezettel a hivatalos fizetőeszközben és érvényesül az 1:1 arányban történő átválthatóság.

A pénzhelyettesítő eszköz fogalmát nem használjuk. Késpénz-helyettesítő eszköz fogalmán a csekk, az elektronikus pénzeszköz, valamint a fizetési megbízás megtételét lehetővé tevő dolog vagy eljárás értendő a hazai jogi szabályozás szerint

(Varga–Madaras 2013). Ezenkívül léteznek még kis összegű pénzhelyettesítők is, de ezekre jelen cikk nem tér ki, továbbá nem képezik vizsgálat tárgyát a virtuális pénzek sem.

A helyi pénzek és a pénzalternatívák közül a szívességbank fenntartható fejlődés aspektusából történő vizsgálatához felállítottunk egy szempontrendszert. Mivel a fenntartható fejlődés alternatív megközelítéseiből indultunk ki, így a fő kérdés, hogy mennyire képesek ezen eszközök a fenntarthatóságot veszélyeztető termelési minták és életmód megváltoztatására. Az alábbi 2. táblázat elméleti áttekintést nyújt. A helyi pénz bevezetésének és a szívességbank létrehozásának tulajdonított társadalmi és gazdasági előnyöket rendszerezi hozzájárulásuk alapján a fenntartható fejlődéshez. A fenntartható fejlődés alternatív megközelítésében a társadalmi-gazdasági rendszer átalakítása a cél egy fenntarthatóbb irányba, a fő szempont így annak vizsgálata, hogy ezeken keresztül mennyire valósulhat meg.

2. táblázat: Az alternatív pénz és pénzalternatíva hozzájárulása a helyi pénzhez

A helyi pénz bevezetésének tulajdonított előnyök	Hozzájárul-e a fenntartható fejlődéshez?	A szívességbank létrehozásának tulajdonított előnyök	Hozzájárul-e a fenntartható fejlődéshez?
Helyi kereskedelmi egységek forgalmának növekedése (Seyfang–Longhurst 2013, 10; Kerekes 2016, 184; Michel–Hudon 2015, 18)	Igen, hozzájárulhat. Indoklás: „A termelés és fogyasztás egymástól való térbeli elválásának minél alacsonyabb szintje a jelenleginél egy fenntarthatóbb	Az erőforrások megosztásának, közös használatának ösztönzése (Henderson 1995; Seyfang–Longhurst 2013, 6; Farkas 2015, 39)	Igen, hozzájárulhat. Az együttműködő fogyasztás a jelenlegi fogyasztási gyakorlatnál fenntarthatóbb alternatívát jelent. A szükségletek alternatív kielégítését, a fogyasztói társadalmiság visszaszorítását segíti elő (Farkas 2015, 39; Briceno and Stagl 2006, 1544; Seyfang–Longhurst 2013, 6).
Helyi és környékbeli termelők forgalmának növekedése (Kerekes 2016, 184; Kim, Lough és Wu 2015, 345; Seyfang–Longhurst 2013, 10)	fogyasztási gyakorlatot eredményez” (Prónay–Málovics 2008, 187). Kisebb szállítási távolság, kevesebb csomagolóanyag-igény (Prónay–Málovics 2008, 189; Seyfang–Longhurst 2013, 6)	Érték biztosítása a nem hagyományos munkavégzésnek, a helyi termékek előállításának ösztönzése (Farkas 2015, 39; Michel–Hudon 2015, 13)	Igen, hozzájárulhat. Gyengíti a pénztől való függést (Almássy 2012; Farkas 2015, 38). A helyi termeléssel „az ökológiai korlátok közvetlen láthatóvá válása potenciálisan alacsonyabb és felelősebb fogyasztást eredményez” (Prónay–Málovics 2008, 189).

A helyi pénz bevezetésének tulajdonított előnyök	Hozzájárul-e a fenntartható fejlődéshez?	A szíveségbank létrehozásának tulajdonított előnyök	Hozzájárul-e a fenntartható fejlődéshez?
Ellenállás a külső pénzügyi sokkokkal szemben (Seyfang–Longhurst 2013, 10; Ryan–Collins 2011, 65)	Igen, hozzájárulhat. A reziliencia, vagyis az ellenálló képesség növelésének biztosítása egy olyan monetáris ökoszisztéma létrejöttével lehetséges, amelyet a kibocsátó szervek és a közvetítő közeg sokfélesége jellemez (Gyulai 2015).	Együttműködésre sarkall (Briceno and Stagl 2006, 1546; Farkas 2015, 37; Michel–Hudon 2015, 15; Seyfang–Longhurst 2013, 6)	Igen, hozzájárulhat. A közlegetők tragédiája elkerüléséhez kulcsfontosságú az atomizáltság és az együttműködés hiányának enyhítése (Takács–Sánta 2017, 52).
Hozzájárulás a társadalmi tőke kiépüléséhez (Michel–Hudon 2015, 15; Sanz 2016, 20)	Igen, hozzájárulhat. A közlegetők tragédiája elkerüléséhez kulcsfontosságú az atomizáltság és az együttműködés hiányának enyhítése (Takács–Sánta 2017, 52).	Énközpontú gondolkodásmód gyengítése (Farkas 2015, 37; Briceno and Stagl 2006, 1546)	
Helyi közösségi identitástudat erősödése (Kerekes 2016, 184; Graugaard 2012, 243)			

Longhurst és Seyfang (2011) a helyi pénzrendszereket a fenntarthatóság oldaláról vizsgálják és különbséget tesznek az alternatív fizetőeszközök között az alapján, hogy rendelkeznek-e kifejezetten környezetvédelmi célokkal vagy bevezetésük jár-e bizonyos környezetvédelmi előnyökkel, de nem kifejezetten ilyen céllal lettek létrehozva. A fenti összefoglaló táblázat alapján kijelenthető, hogy a helyi pénzrendszer működése során elméletben jelentkeznek olyan hatások, amelyek potenciálisan hozzájárulhatnak egy ökológiai szemléletű társadalmi-gazdasági rendszer alakulásához. Ezt a hazai és külföldi szakirodalom is kihangsúlyozza, amikor arra utal, hogy pénzrendszereink szisztematikusan ösztönöznek olyan viselkedési mintákat, amelyek a fenntarthatóság elérését megnehezítik. Ebből kifolyólag a pénzügyi rendszer átalakítását e tekintetben hiányzó láncszemként kezelik a fenntarthatóság eléréséhez. (Arnsperger et al. 2015)

A helyi pénzek és szíveségbankok fenntartható fejlődéshez való hozzájárulásának gyakorlati bizonyítása céljából szakirodalomelemzést hajtottunk végre. A következőkben olyan referenciatanulmányok kerülnek bemutatásra, amelyek az alternatív pénzek és pénzalternatívák hatását a fenntarthatóság szemszögéből vizsgálják.

A helyi pénzek hatásvizsgálatának végső célja, hogy jobb információs háttéren és konkrét bizonyítékokon alapuló társadalmi és politikai döntésekhez vezessen. „A hatásvizsgálat tág értelemben véve az a folyamat, melynek során egy fejlesztési beavatkozás várt és a tényleges hatásait felismerjük és leírjuk, függetlenül attól, hogy azok tervezett vagy nem szándékolt eredményei annak.” (Krémer et al. 2011, 3) „A vizsgálat során alapvetően két fő kérdést kell megválaszolni: bekövetkezett-e a kívánt hatás, és a végrehajtott beavatkozás következménye a hatás, vagy

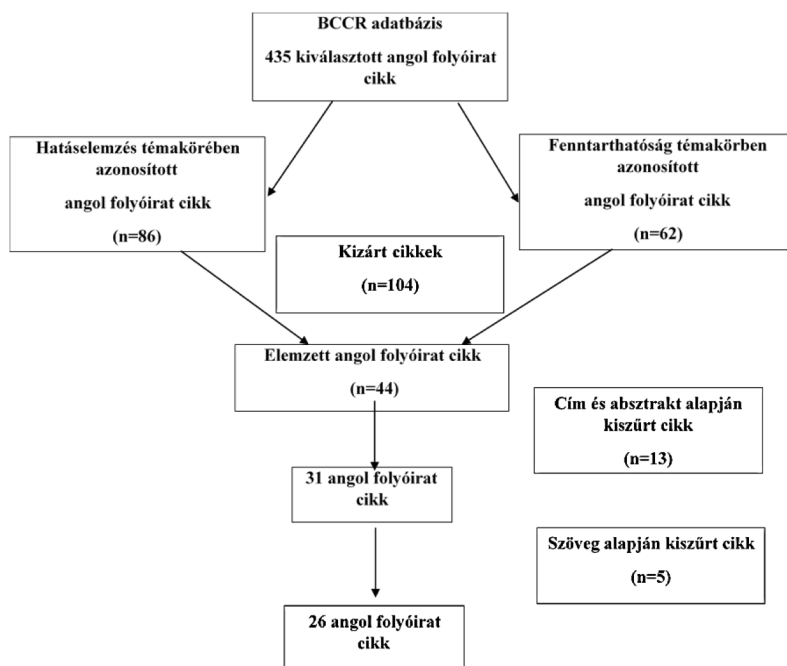
valamilyen más tényezőknek tulajdonítható?” (Krémet et al. 2011, 5) A feltételezésünk az elemzés során az volt, hogy a gazdasági, társadalmi és környezeti hatások összefonódnak; új viselkedési formák és attitűdök jelennek meg a közösségben, amelyek gazdasági és környezeti hatásokat vonnak magukkal.

A gyakorlatban a helyi pénzeknek elsősorban gazdasági vagy társadalmi hatását vizsgálják, főként kvalitatív elemzési módszerek felhasználásával. A hatékony elemzést nehezítő egyik leggyakrabban idézett probléma a kvantitatív vizsgálatot biztosító adatforrások hiánya. Ennek következtében a kérdőíves megkérdezés, illetve strukturált interjú a leggyakrabban alkalmazott technikák. A kevésbé gyakran alkalmazott eljárások közé tartozik az akciókutatás, illetve a számítógépes szimuláció.

Ahhoz elég kevés hatásvizsgálat létezik, hogy egyértelmű következtetéseket lehessen levonni a helyi pénzek hatásának jelentőségéről a fenntarthatóság szempontjából. A feldolgozott kutatási eredményekből arra lehet következtetni, hogy leginkább a társadalmi hatás az, amely érvényesül.

(Módszertan) Szakirodalom-elemzésünk módszertanában a PRISMA Group elemzési módszertanát követi. Mivel a hatások empirikus bizonyítására nem folytattak Magyarországon átfogó kutatást, így elemzésünk alapját a Bibliography of Complementary Currency Research (BCCR) adatbázisába feltöltött 435 angol nyelvű cikk adta. Az adatbázis 1700 elemet tartalmaz, a közlemények 49%-a tudományos folyóiratban megjelent cikk. A 838 szaccikk több mint 50%-a angol nyelvű. A feldolgozott cikkek kiválasztásának módszertanát az alábbi 3. ábra mutatja be.

3. ábra: Az irodomelemzés módszertana



(Az elemzés korlátai) A pénzalternatívák és alternatív pénzek hatásvizsgálatának feltérképezése bizonyos korlátok figyelembevételével történt. Az elemzés első korlátja a definíciók sokfélesége, ami megnehezíti, hogy a hatásokat egyértelműen az egyes eszközökhöz tudjuk kapcsolni. Az angol szakirodalomban a „complementer currency” és „community currency” fogalmakat használják a leggyakrabban. A német nyelvű tudományos munkákban a „Komplementerwährung” – magyarul kiegészítő fizetőeszköz – és „Regionalwährung” – magyarul regionális fizetőeszköz – definíció a legelterjedtebb a jelenség leírására. Az angol szakirodalom a két fogalom között a térségi szempontok érvényesülése, valamint a közösségfejlesztésre irányuló megközelítés (közösségi célú pénzhelyettesítő) alapján tesz különbséget (Blanc 2011). Emellett problémát okoz, hogy az angol szakirodalomban a „complementer currency” és „community currency” kifejezéseket sokszor szinonimaként használják. A „complementer currency” magyar megfelelője a helyi pénz. A megnevezés egy lehatárolt földrajzi területen használt fizetőeszközre utal, jelentéstartalma a gazdasági vonatkozás mellett társadalmi és kulturális vonatkozást is magában foglal. A pénzalternatívaként nyilvántartott cserekereskedelmi rendszerekre és időbankokra is gyakran használt a „complementer currency” kifejezés, ezek azonban inkább a közösségi célú pénzhelyettesítő kategóriába tartoznak.

A második korlát, hogy az elemzés alapját képező adatbázis nem tartalmazza a német, francia, spanyol, portugál vagy kínai nyelven publikált folyóiratcikkeket. Az elemzés továbbá rámutatott bizonyos problémákra a hatásvizsgálatok során alkalmazott módszerek tekintetében is. Az eredmények összegzését, rendszerezését nehezítette a vizsgált cikkekben alkalmazott módszerek sokfélesége. A hatásvizsgálatok szabványosítása nagyban megkönnyítené az adatok kiértékelését és a különböző rendszerek összehasonlítását, amelyet jelen cikkünkben csak kellő elővigyázatossággal, a korlátokat figyelembe véve tehetünk meg.

Ugy véljük ugyanakkor, hogy az áttekintett cikkek elegendő alapot nyújtanak ahhoz, hogy egy általános képet alkossunk a helyi pénzek hozzájárulásáról a fenntartható fejlődéshez. Az alább megfogalmazott értelmezések nemcsak a cikkek elemzéséből fakadnak, hanem a témáról szerzett elméleti tudásunkból is.

(Főbb eredmények) A BCCR adatbázisára alapozva a 435 angol nyelvű forrásnak mindössze 5%-a foglalkozik a helyi pénzek hatásának vizsgálatával. Az olyan kulcsszavakra történő keresés, mint „impact”, „impact assessment”, „measure”, „evaluate”, „rating”, „audit”, „indicator”, „scorecard”, „assessment”, „monitoring”, „performance”, „compare” összesen 86 találatot eredményezett. A fenntarthatóság témakörére történő keresés a következő kulcsszavakkal: „sustainability”, „sustainable development”, „degrowth”, „green” összesen 62 találatot eredményezett. A két keresés eredményeinek összehasonlítását és szűrését követően végül 26 folyóiratcikk képezte elemzésünk alapját, amelyből az alábbi eredmények születtek (3. táblázat).

A 3. táblázatból leolvasható legfontosabb eredmény, hogy a helyi pénzek és pénzalternatívák legnagyobb mértékben a társadalmi tőke építéséhez járulnak hozzá. 14 cikk emeli ki, hogy hozzájárulnak a kapcsolati háló bővítéséhez, további 7 cikk hangsúlyozza, hogy a közösségi identitástudat erősítését segítik elő. Mindössze 2 cikkben szerepel hangsúlyosan a bizalom kérdése. A társadalmi tőke és a közösségi identitástudat erősödése különösen a pénzalternatívák: szívességbankok, csererendszerek, időbankok esetében igaz (Seyfang 1997; Seyfang 2003; Weathley et al. 2011). A feldolgozott cikkek 15%-a azonosítja az alternatív pénzrendszereket és pénzalternatívákat a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem eszközeként.

3. táblázat: A helyi pénz és szívességbank hatása a fenntartható fejlődés szempontjából

Állítás	Cikkek száma	Százalékos megoszlás	Helyi pénz	Pénzalternatíva
Hozzájárul a társadalmi tőke építéséhez	19	73,08%	6	13
– Kapcsolati háló építéséhez hozzájárul	14	53,85%	6	8
– Közösségi identitástudat erősítéséhez hozzájárul	7	26,92%	2	5
– Erősíti a bizalmat	2	7,69%	0	2
Hozzájárul a fenntartható fogyasztáshoz	4	15,38%	4	0
– Ösztönzi az erőforrások megosztását	4	15,38%	0	4
Hozzájárul a környezetbarát viselkedésmód elterjedéséhez	4	15,38%	2	2
Növeli az ellenállást a külső pénzügyi sokkokkal szemben	3	11,54%	3	0
Érték biztosítása a nem hagyományos munkavégzésnek	4	15,38%	1	3
Helyi termékek fogyasztását növeli	4	15,38%	3	1
Nincs jelentős gazdasági hatása	4	15,38%	2	2

Azáltal, hogy e rendszerek a nem hagyományos munkavégzési módoknak és az erőforrások megosztásának értéket adnak, lehetővé teszik, hogy a marginalizált csoportok hasznos tagjaivá váljanak a közösségnek (Jacob et al. 2004; Seyfang 2005; Weathley et al. 2011; Nakazato–Hiramoto 2012; Ozanne 2010).

Négy tanulmány utal egyértelműen arra, hogy ösztönzik a környezetbarát viselkedést. Ruddick (2011) az „Eco-Pesa” helyi pénz esetében azonosított pozitív környezeti hatásokat. A helyi pénzt a hulladékgyűjtés és a természeti erőforrások megőrzésének ösztönzésére használják. Caldwell (2000) megállapította, hogy a helyi cserekereskedelmi rendszerek (LETS) a környezet megőrzéséhez járulnak hozzá az erőforrások helyben tartásával és környezetbarát viselkedésmód ösztönzésével. Seyfang és Longhurst (2013) arra a megállapításra jutottak, hogy a pénzalternatívák elősegítik a fenntartható fogyasztást.

Három tanulmányban utalnak egy olyan monetáris rendszer létrehozására, amelyben a természetben működő rugalmas ellenálló képesség elve érvényesül. Gomez és Helmsing (2008), Berg (2016) és Sanz (2016) kiemelik, hogy a hivatalos fizetőeszköz mellett működő helyi pénzrendszerek ellensúlyozhatják a pénzügyi válság negatív hatásait azzal, hogy hozzájárulnak a rezilienciához és fokozzák az ellenállást a külső pénzügyi sokkokkal szemben. Emellett több tanulmány utal arra, hogy a helyi pénzrendszerek növelik a helyi kereskedelmi egységek, a helyi és környékbeli termelők forgalmát (Ruddick 2011; Filho et al. 2012; Gomez–Helmsing 2008; Groppa 2013).

Egyes hatásvizsgálatok során arra jutottak, hogy a helyi pénzek gazdasági hatása elenyésző, amely elsősorban a kiterjedésükből és taglétszámukból következik (Krohn–Snyder 2008; Seyfang 1997; Liesch–Birch 2000; Colacelli–Blackburn 2005), ugyanakkor a tagság során érzékelt előnyök meghaladják az érzékelt költségeket (Place–Bindewald 2015).

(Az eredmények összegzése, javaslatok) Az irodalomkutatás célja az volt, hogy az alternatív pénzrendszerek és pénzalternatívák hatását a fenntarthatóság szempontjából bemutassa. A legfontosabb eredmény, hogy ezen rendszerek hozzájárulnak a társadalmi tőke kiépítéséhez, amely a tagok közötti kapcsolatokban ölt testet. Ezen kapcsolatokat a reciprocitás és kölcsönös bizalom jellemzi. A tagok képesek együttműködéseik révén erőforráskorlátaikat megszüntetni vagy megkerülni (Westlund–Bolton 2003). A leglényegesebb tényező azonban az, hogy nyitottságra ösztönöz, enyhíti az atomizáltságot, ami „kulcsfontosságú a közlegetők tragédiája elkerülésében” (Takács–Sánta 2017, 52).

Mindössze néhány tanulmány mutat egyértelműen rá arra, hogy a helyi pénzt és pénzalternatívát használók körében egyrészt erősödik, másrészt hálózatos formában terjed az ökológiai gondolkodásmód. Ennek ellenére elmondható, hogy ezen alternatív közösségi kísérletek az erőforrások megosztását ösztönzik, a fogyasztás tekintetében a helyi termékek preferálását erősítik, ami az egyes résztvevők ökológiai lábnyomának csökkenéséhez vezet.

A gazdasági dimenzió tekintetében bár van arra némi bizonyíték, hogy elősegítik a lokalizációt és a helyi kereskedelmi egységek forgalmának növekedését, de kiterjedésük és taglétszámuk miatt ez a hatásuk általában limitált. Gazdasági hatásuk elsősorban váltság idején mutatkozik meg, amikor nincs elegendő készpénz mennyiség forgalomban.

Mégis a sikeres példák továbbgondolását és támogatását ösztönözzük. Ezen kisléptékű, kontrollált környezetben létrehozott alternatív rendszerek sikereiből tanulva, kormányzati és vállalati támogatással létrehozható egy olyan kiterjedésű alternatív pénzrendszer, vagy rendszerek hálózata, amely egy alternatív társadalmi-gazdasági rendszer kialakulását potenciálisan elősegítheti.

A kisléptékű rendszerek kormányzati támogatásának sikerére jó példa a Bangla-Pesa. A helyi pénzt Kenya második legnagyobb városa, Mombasa elslumosodott környékén vették be. A kormány első reakciója az elutasítás volt és a helyi pénz megalkotóját William Ruddick-ot, valamint a kezdeményezés első öt tagját letartóztatták. Később felismerve, hogy a helyi pénz célja nem a hivatalos fizetőeszköz kiváltása volt, hanem hogy azt kiegészítve a slum közösségének tagjait vállalkozás beindítására ösztönözze, Ruddick-ot és társait elengedték. Ezt követően a kezdeményezés jelentős kormányzati támogatást kapott.

A helyi pénzrendszer több mint 200 tagot számlál, többségük saját vállalkozást indító nő. A rendszer lehetőséget nyújt számukra, hogy mikrohitelhez jussanak, egy vállalkozói hálózat tagjaként nagyobb stabilitással működhessenek és a hivatalos fizetőeszköz nélkül kereskedhessenek egymással (Raworth 2017). Ez a fajta üzleti együttműködés a

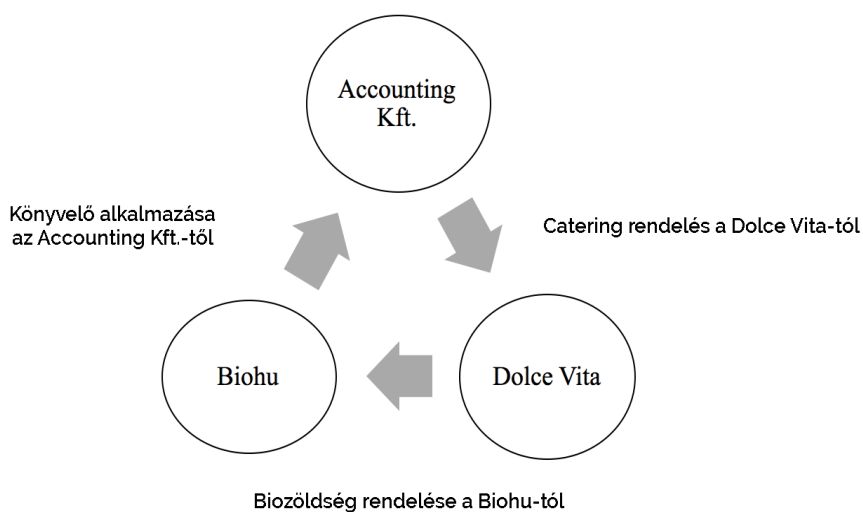
verseny helyett a kooperációra helyezi a hangsúlyt, ami a fenntartható üzleti modell egyik kulcstényezője. A modelltől Köves–Mandják (2014) ír az IMP hálózatelméletét továbbgondoló cikkében. A szerzőpáros Stubbs és Coclin (2008) a fenntartható üzleti modellre vonatkozó kutatásait elemzi. Eszerint egy fenntarthatóságra törekvő vállalat „társadalmi dimenziója megköveteli az érintetti megközelítéseket” (Köves–Mandják 2014, 74) és a multidimenzionális, valamint holisztikus megközelítést. „E kettő magában foglalja... az olyan rendszerszintű megközelítéseket, amelyek az üzleti stratégiák és tervezés együttműködésére épülnek, és kooperációra alapulnak mind az ellátási lánc teljes folyamatában, mind pedig a versenytársakkal, állami szereplőkkel és a helyi közösséggel.” (Köves–Mandják 2014, 74) Ez úgy lehetséges, ha olyan értékekre helyezik a vállalkozások a hangsúlyt, mint a bizalom, integritás és korrektség. A Bangla-Pesa-hoz hasonló B2B (business to business) helyi pénz létrehozása ezen értékeken alapszik. A következőkben a B2B helyi pénzek és a pénzalternatívaként szolgáló kereskedelmi hitelkörök működését mutatjuk be, mint eszközöket egy fenntartható üzleti modell kialakításához.

(A helyi pénz lehetséges alkalmazása a fenntartható üzleti modellben)

A B2B helyi pénz alkalmazása

A B2B helyi pénzt a legtöbb esetben egy lehatárolt területen telephellyel rendelkező vállalkozói kör tagjai között hozzák létre. Ilyen például a WIR, a SONANTES, vagy a Tradeqoin. A vállalkozások hálózatba tömörülnek, és a hálózaton belül, belső használatra létrehoznak egy alternatív fizetőeszközt, a leginkább elektronikus formában. A hálózaton belül alkalmazott helyi pénz lehetővé teszi, hogy a szükséges erőforrásokat, legyen szó nyersanyagról, munkaerőről vagy egy szolgáltatásról, a hálózat tagjaitól olcsóbban, a hivatalos fizetőeszköz kiiktatásával bonyolíthatassák le (Belgin–Lietaer 2017). A modell működését az itt következő 4. ábra mutatja be.

4. ábra: A B2B helyi pénz működése



Amikor az A cég vásárol valamit a B cégtől, az A cég számláját megterhelik a szolgáltatás árával a B2B pénzben kifejezve, a B cég számlájára pedig átutalják a megfelelő összeget. A valuta így egy csereszkozként szolgál, hogy megkönnyítsék az üzleti tranzakciókat (Belgin–Lietaer 2017). A hálózat tagjai között kialakult együttműködés számukra egy biztosabb üzletmenetet tesz lehetővé. A B2B helyi pénz nemcsak a hálózat tagjai számára jár előnyökkel, hanem a fenntarthatóság szempontjából is számos pozitív hatást fejt ki. Ide sorolható a lokalizáció, egy adott térség erőforrásainak az előtérbe kerülése (Lengyel–Rechnitzer 2004). A lokalizáció magával vonja a helyi termelés növekedését és a rövid beszállítói láncok kialakulásával a szállítási távolságok csökkenését; mindezek hozzájárulnak a fenntartható fejlődéshez.

Kereskedelmi hitelkör (C3)

Hazánkban „a kis-, és középvállalkozások állítják elő a nem pénzügyi üzletgazdaságban létrehozott hozzáadott érték több mint felét, a foglalkoztatásban betöltött részarányuk pedig 70% körül mozog” (Hágen–Holló 2017, 1). A mai paradigma szerint a kkv-k bankokra és más hitelintézetekre támaszkodnak, ha hitelre van szükségük. Ezeknek a cégeknek különleges kihívásokkal kell szembenézniük, hogy folytathassák tevékenységüket, különösen a gazdasági visszaesések idején (Belgin–Lietaer 2017, 144). A problémára megoldást nyújthat egy kereskedelmi hitelkör kialakítása a vállalkozói hálózat tagjai között. A kölcsönös hitelezési rendszerbe beletartoznak a vállalatok beszállítói és ügyfelei is. Egy kisebb díjért cserébe egy biztosító ellenjegyzí a megkötenő üzleti megállapodásokat annak biztosítására, hogy a tranzakcióban résztvevő minden fél hozzá fog jutni a pénzéhez. A folyamat során biztosított számlákat vagy más kifizetési követelések szolgálnak likvid fizetési eszközként a cégek közötti elszámolási hálózatban. Ezeket a likvid eszközöket átválthatják nemzeti valutára egy bizonyos költség mellett, vagy biztosított számlák útján közvetlenül ezzel fizethetik ki saját beszállítóikat (Belgin–Lietaer 2017).

A résztvevő vállalatok a C3 rendszeren keresztül könnyebben hozzáférhetnek rövidtávú hitelekhez, nem szükséges áthidaló hitelhez folyamodniuk. A C3 hitel lehet negyedéves és féléves, mégpedig más lehetőségeknél jóval alacsonyabb költséggel. „A beszállítók akár azonnal hozzájuthatnak a számla ellenértékéhez, az eredeti vásárló fizetési ütemezésétől függetlenül. Így az egész kkv-hálózatban megfelelő likviditás érhető el nagyon alacsony költséggel.” (Belgin–Lietaer 2017, 145)

Hogyan járulhat hozzá a C3 rendszer a fenntartható fejlődéshez? Egy alternatív társadalmi-gazdasági rendszerben szükséges meghatározni „az együttműködő és a versengő viselkedés határait” (Szűcs–Tóth 2015). Akárcsak a B2B helyi pénzek esetében, a C3 rendszere is az együttműködő viselkedést ösztönzi. A hálózat alapját itt is a földrajzi közelség adja, tehát a C3 rendszer esetében érvényesül az erőforrások helyben maradása. A beszállítói lánc tagjaként résztvevő helyi és környékbeli termelők forgalmának növekedését eredményezi.

(Konklúzió) A fenntartható fejlődés főáramú értelmezésén – amellyel szemben kritikus a hozzáállásunk – alapuló megoldások korunk ökológiai, gazdasági és társadalmi problémáira nem képesek valós megoldást nyújtani. Egy alternatív társadalmi-gazdasági rendszer kialakítását javasoljuk, amelyhez hangsúlyozottan fontos jelenlegi társadalmi intézményeink átalakítása, társadalmunk átstrukturálódása. Az együttműködés alapú értékrend mentén kialakított alternatív fizetőeszközök és

pénzalternatívák alkalmazása elősegítheti hosszú távon egy fenntarthatóságot szolgáló rendszer létrejöttét. Hatásuk ezen szempontból nem bizonyított egyértelműen, de nem is elvetendő.

Bár a vizsgált helyi pénzek és pénzalternatívák gazdasági hatása eddigi kutatások alapján csekély, de társadalmi hatásuk kiemelkedőnek tekinthető, emellett a környezet szempontjából jótékony viselkedésminták kialakítását és terjedését is elősegíthetik.

Hatásuk mérése kezdetleges és nem egységes, így általános következtetések levonását nem teszi lehetővé. Fontos lenne ezért egyrészt az újabb, 4. generációs, komplex környezeti, társadalmi és gazdasági célokat magukban foglaló alternatív pénzrendszerek (Blanc–Fare 2013) hatásának mérésére egy egységes módszertant kialakítani. Mindemellett az alternatív pénzrendszerek helyi szintű, széles körű önkormányzati és vállalati kooperációval történő működtetése és tesztelése elősegítheti a későbbiekben nagyobb kiterjedésű, regionális rendszerek kialakítását. A kiterjedt támogatás és egységesített értékelés erősítené legitimitásukat és hozzájárulna a fejlődésükhöz.

A tanulmány a „Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen” című (azonosító szám: EFOP-3.6.1-16-2016-00017) projekt keretében készült.

IRODALOMJEGYZÉK

- Almássy, T. (2012): A jó illatú pénz. [web:] <https://helyipenz.wordpress.com/2011/04/20/a-jo-illatu-penz/> (Megtekintés dátuma: 2018.08.10.)
- Arnsperger C. – Brunnhuber S. – Goerner S. – Lietaer B. (2015): Pénz és Fenntarthatóság – A hiányzó láncszem. Image Kft, Budapest.
- Bajmócy Z. – Málóvics Gy. (2011): Az ökológiai hatékonyságot növelő innovációk hatása a fenntarthatóságra. Az IPAT formula dinamizálása. Közgazdasági Szemle, 58. pp. 890–904.
- Belgin, S. – Lietaer, B. (2016): Új pénz egy új világbank. Budapest: Bankráció.
- Berg, D. (2016): The model of localized business community economic development under limited financial resources: computer model and experiment. E3S Web of Conferences, 6 pp. 1–7.
- Birch, D. – Liesch, P. W. (1997): Moneyless exchange: attitudes of participants in Australian community barter systems. International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing, 2 (3). pp. 240–251.
- Blanc, J. – Fare, M. (2013): Understanding the role of governments and administrations in the implementation of community and complementary currencies. Annals of Public and Cooperative Economics, 84 (1). pp. 63–81.
- Borzán, A. – Szekeres, B. (2017): A hazai és a román környezeti költséggazdálkodás fontosabb jellemzőinek vizsgálata. Számvetési Tanácsadó, 9 (9). pp. 2–9.
- Briceno, T. – Stagl, S. (2006): The role of social processes for sustainable development. Journal of Cleaner Production, 14. pp. 1541–1551.
- Caldwell, C. (2000): Why Do People Join Local Exchange Trading Systems? International Journal of Community Currency Research, 4 (1). pp. 1–15.
- Colacelli, M. – Blackburn, D. J. H. (2005): Secondary currency: an empirical analysis. Journal of Monetary Economics, 56 (3). pp. 295–308.
- Collom, E. (2007): The motivations, engagement, satisfaction, outcomes and demographics of time bank participants: Survey findings from a U.S. system. International Journal of Community Currency Research, 11. pp. 36–83.
- Collom, E. (2008): Engagement of the elderly in time banking: The potential for social capital generation in an aging society. Annual meeting of the American Sociological Association, Philadelphia.
- Daly, H. E. (1999): Uneconomic growth: in theory, in fact, in history, and in relation to globalization. In: Daly, H. E. (Ed.): Ecological Economics and the Ecology of Economics: Essays in Criticism. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 8–24.

- Darvas, S. – Nemcsók, J. – Ferenczy, Á. (2017): Fenntartható fejlődés. *Polgári Szemle*, 13 (1). pp. 88–104.
- Deutsch, N. (2013): Fenntartható innovációk rendszerinnovációs potenciáljának vizsgálati keretrendszerei. In: Inzelt A. – Bajmócy Z. (szerk.) 2013: Innovációs rendszerek. Szereplők, kapcsolatok és intézmények. Szeged: JATEPress, pp. 196–215.
- Fare, M. (2011): The SOL: A Complementary Currency for the Social Economy and Sustainable Development. *International Journal of Community Currency Research*, 15. (D). pp. 57–60.
- Farkas, Zs. (2015): A szivességbank, mint közösségfejlesztő eszköz hozadéka. *Kulturális Szemle*, 2 (2). pp. 36–41.
- Filho, F. – de Carvalho, G. – Scalfoni, R. A. – Jeová T. S. J. (2012): Solidarity finance through community development banks as a strategy for reshaping local economies: lessons from Banco Palmas. *Revista de Administração (São Paulo)*, 47 (3). pp. 500–515.
- Fleischer T. (2007): Fenntartható fejlődés: környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők. In: Magyarország globális környezete 2020-ig. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiahoz (1). Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet – CEU Center for EU Enlargement Studies, pp. 192–202.
- Fleischer T. (2014): A fenntarthatóság fogalmáról. In: Knoll I. – Lakatos P. (szerk.): Közszolgálat és fenntarthatóság. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, pp. 9–24.
- Gomez, G. M. – Helmsing, A. H. J. (2008): Selective Spatial Closure and Local Economic Development: What Do We Learn from the Argentine Local Currency Systems? *World Development*, 36 (11). pp. 2489–2511.
- Gomez, G. M. – Helmsing, A. H. J. (2008): Selective spatial closure and local economic development: what do we learn from the Argentine local currency systems? *World Development*, 36 (11). pp. 2489–2511.
- Graugaard, J. (2012): A tool for building community resilience? A case study of the Lewes Pound. *Local Environment*, 17 (2). pp. 243–260.
- Groppa, O. (2013): Complementary currency and its impact on the economy. *International Journal of Community Currency Research*, 17 (A). pp. 45–57.
- Gyulai I. (2015): Pénz és fenntartható fejlődés. Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest.
- Gyulai, I. (2012): A fenntartható fejlődés. Miskolc: Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány.
- Gyulai, I. (2014): A fenntartható fejlődés. Tananyag tanárok számára I. rész. Budapest: Magyar Természetvédők Szövetsége.
- Hágen, I. Zs. – Holló, E. (2017): A hazai KKV-k helyzete, a versenyképesség, innovációs és controlling tükrében. *Controllerinfo*, 1. pp. 41–48.
- Harangozo, G. – Csutora, M. – Kocsis, T. (2018): How big is big enough?: Toward a sustainable future by examining alternatives to the conventional economic growth paradigm. *SUSTAINABLE DEVELOPMENT*, 26 (2). pp. 172–181.
- Harangozó, G. (2015): Gazdasági és pénzügyi nevelés. In: Kormos, J. – Pálvölgyi, F. (2015) (szerk.): A köznevelés céljai és fejlesztési területei: a Nemzeti alaptanterv szemléletének tükrében: Pedagógiai tanulmányok. Budapest: PPKE BTK, pp. 205–229.
- Henderson, H. (1995): *Paradigms in Progress: Life Beyond Economics*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Hirsch, F. (1977): *Social Limits to Growth*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Jacob J. – Brinkerhoff M. – Jovic E. – Wheatley G. (2004): The social and cultural capital of community currency: an Ithaca HOURS case study survey. *International Journal of Community Currency Research*, 8. pp. 42–56.
- Jacsó, E. (2013): Helyi pénzek – Kisközösségi Program. [web:] http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/kozossegek/helyi_penz_kiskozossegi_program.pdf (Letöltés dátuma: 2018.08.10.)
- Karcagi-Kováts A. (2011): Mivel mérjük a fenntarthatóságot? Az indikátorkészletek helyzetértékelése az EU-tagállamok Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiáiban. PhD-értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem, Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.
- Karcagi-Kováts Andrea – Kuti István (2008): Az anyagáram elemzés indikátorai és alkalmazásuk lehetőségei az agrár- és fenntarthatósági stratégiákban. *Megjelent: 50. Georgikon Napok* pp. 1–8.
- Karcagi-Kováts, Andrea; Kuti István (2012): A készletek általános elmélete és a fenntartható fejlődés. *Magyar Tudomány*, 173 (2). pp. 216–225.
- Kemp, R. – Loorbach, D. (2003): Governance for sustainability through transition management. *EAEPE 2003 Conference*, November 7–10., Maastricht.
- Kerekes S. (2016): Fenntarthatóság és verseny: környezetgazdász nézőpontok. *Magyar minőség*, 25 (6). pp. 30–35.
- Kerekes S. (2016): Gazdasági, környezeti és társadalmi fenntarthatóság. In: Kerekes S. (szerk.): *Pénzügyekről másképpen: Fenntarthatóság és közösségi pénzügyek*. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, pp. 25–92.
- KFVB (1988): *Közös jövőnk*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó.

- Kichiji, N. – Nishibe, M. (2012): A comparison in transaction efficiency between dispersive and concentrated money creation. *International Journal of Community Currency Research*, 16 (D). pp. 49–57.
- Kim, S. M. – Lough, B. – Wu, C. F. (2015): The conditions and strategies for success of local currency movements. *Local Economy*, 31 (3). pp. 344–358.
- Király G. (2013): Útban a fenntarthatóság felé. Az átmenetmenedzsment megközelítése. *Kovács*, 17 (1–4). pp. 3–28.
- Kiss K. (2005): A fenntartható fejlődés dimenziói és útvesztői. In Kiss K. (szerk.): *A fenntartható fejlődés fogalmának hazai értelmezése és ágazati koncepciói*. Budapest: Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék, pp. 6–22.
- Kocsis T. (2005): Tér és teljesség. In Kiss K. (szerk.): *A fenntartható fejlődés fogalmának hazai értelmezése és ágazati koncepciói*. Budapest: Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék, pp. 23–47.
- Kocsis T. (2010): „Hajózni muszáj!” A GDP, az ökológiai lábnyom és a szubjektív jóllét stratégiai összefüggései. *Közgazdasági Szemle*, 57 (6). pp. 536–554.
- Kondor, A. Cs. – Kovács, Z. (2017): Kibocsátáscsökkentés és urbanizáció: ellentmondások és párhuzamok. *Magyar Tudomány*, 178 (6). pp. 686–690. [web:] <http://www.matud.iif.hu/2017/06/08.htm>
- Köves, A. – Mandják, T. (2014): Úton egy fenntartható gazdasági paradigma felé – A komplexitás befogadása a hálózati elméleteken keresztül. *Vezetéstudomány*, 45 (7-8). pp. 69–75.
- Krémer, B. – Bói, K. – Kurucz, E. – Mód, P. – Nagy, Z. É. – Ottucsák, M. A. – Pál, Zs. (2011): *Társadalompolitikai beavatkozások hatásvizsgálatának elméleti és gyakorlati módszerei*. Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet. [online dokumentum] <http://www.ncszi.hu/files/1907.file> (Letöltés dátuma: 2018.04.10.)
- Krohn, G.A. – Snyder, A.M. (2008): An economic analysis of contemporary local currencies in the united states. *International Journal of Community Currency Research*, 12. pp. 53–68.
- Lányi, A. (2007): *A fenntartható társadalom*. Budapest: L' HARMATTAN Kft.
- Lengyel, I. – Rechnitzer, J. (2004): *Regionális gazdaságtan*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Longhurst, N. – Seyfang, G. (2011): Harnessing grassroots innovations: Complementary currencies and sustainability. *The International Conference on Community and Complementary Currencies*. [web:] <http://conferences.ish-lyon.cnrs.fr/index.php/cc-conf/2011/paper/viewFile/64/31> (Letöltés dátuma: 2018.08.12.)
- Marshall, A. (2007): *The Theory and Practice of ecomimicry. Sustaining Gondwana*. Working Paper Series, 3. pp. 1–35. [web:] https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/HEN631/um/The_theory_and_practice_of_ecomimicry.pdf (Letöltés ideje: 2018.08.17.)
- Meadowcroft, J. (2005): Environmental political economy, technological transitions and the state. *New Political Economy*, 10 (4). pp. 479–498.
- Michel, A. – Hudon, M. (2015): Community currencies and sustainable development: A systematic review. *Ecological Economics*, 116 (C). pp. 160–171.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. and Altman, D.G. (The PRISMA Group) (2009): Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *Annals of Internal Medicine*, 151 (4). pp. 1–6.
- Nakazato, H. – Hiramoto, T. (2012): An empirical study of the social effects of community currencies. *International Journal of Community Currency Research*, 16 (D). pp. 124–135.
- Nilsen, H. R. (2010): The joint discourse „reflexive sustainable development” – From weak towards strong sustainable development. *Ecological Economics*, 69. pp. 495–501.
- Ozanne, L. (2010): Learning to exchange time: benefits and obstacles to time banking. *International Journal of Community Currency Research*, 14. pp. 1–16.
- Pintér, É. – Deutsch, N. (2011): A fenntartható fejlődés elvei és azok érvényre jutása a banki gyakorlatban (I. rész). *Vezetéstudomány*, 42 (12). pp. 13–22.
- Pintér, T. (2013): A nyugat-balkáni országok identitása és az Európai Unióhoz való csatlakozásuk. *Tér-Gazdaság-Ember*, 1 (1). pp. 105–117.
- Place, C. – Bindewald, L. (2015): Validating and improving the Impact of Complementary Currency Systems through impact assessment frameworks. *International Journal of Community Currency Research*, 19 (S). pp. 152–164.
- Prónay Sz. – Málóvics Gy. (2008): Lokalitas és fenntartható fogyasztás. In Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. Szeged: JATEPress, pp. 184–203.
- Raworth, K. (2017): *Doughnut Economics: Seven ways to think like a 21-st century economist*. London: Penguin Random House Business Books.
- Richey, S. (2007): Manufacturing trust: community currencies and the creation of social capital. *Political Behaviour*, 29 (1). pp. 69–88.

- Rockström, J., W. Steffen, K. Noone, Å. Persson, F. S. Chapin, III, E. Lambin, T. M. Lenton, M. Scheffer, C. Folke, H. Schellnhuber, B. Nykvist, C. A. De Wit, T. Hughes, S. van der Leeuw, H. Rodhe, S. Sörlin, P. K. Snyder, R. Costanza, U. Svedin, M. Falkenmark, L. Karlberg, R. W. Corell, V. J. Fabry, J. Hansen, B. Walker, D. Liverman, K. Richardson, P. Crutzen, and J. Foley (2009): Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and Society*, 14 (2):32.
- Ruddick, W. O. (2011): Eco-pesa: an evaluation of a complementary currency programme in Kenya's informal settlements. *International Journal of Community Currency Research*, 15 (A). pp. 1–12.
- Ryan-Collins J. (2011): Building Local Resilience: The Emergence of the UK Transition Currencies . *International Journal of Community Currency Research*, 15 (D). pp. 61–67.
- Sanz, E. O. (2016): Community currency (CCs) in Spain: An empirical study of their social effects. *Ecological Economics*, 121(J). pp. 20–27.
- Seyfang, G. – Longhurst, N. (2013): Growing green money? Mapping community currencies for sustainable development. *Ecological Economics*, 86 (C). pp. 65–77.
- Seyfang, G. (1997): Examining local currency systems: a social audit approach. *International Journal of Community Currency Research*, 1. pp. 1–29.
- Seyfang, G. (2003): Growing Cohesive Communities, One Favour at a Time: Social exclusion, active citizenship and time banks. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27 (3). pp. 699–706.
- Seyfang, G. (2005): Community currencies and social inclusion: a critical evaluation. *Local Economy*, 18 (3). pp. 257–264.
- Soder, N. T. (2008): Community currency: an approach to economic sustainability in our local bioregion. *International Journal of Community Currency Research*, 12. pp. 24–52.
- Söderbaum, P. (2009): Making actors, paradigms and ideologies visible in governance for sustainability. *Sustainable Development*, 17 (2). pp. 70–81.
- Stodder, J. (2009): Complementary credit networks and macro-economic stability: Switzerland's Wirtschaftsring. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 72. pp. 79–95.
- Szász T. (2010): A fenntartható fejlődés. The sustainable development. *Debreceni Műszaki Közlemények*, 9 (1). pp. 31–42.
- Szücs, K. – Tóth, G. (2015): Versenyen túli kooperáció – Természeti rendszerek tanulságai a gazdaság számára. In *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században V*. pp. 361–373.
- Takács-Sánta A. (2017): A közlegetők komédiája – A közösségek újrafelfedezése, mint kiút az ökológiai válságból. Budapest: L' HARMATTAN Kft.
- Tóth G. – Szigeti C. (2014): Az IPAT egyenlettől a bionómiáig. In Nagy I. Z. (szerk.): *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században: IV. tanulmánykötet*. Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar. pp. 269–280.
- Varga J. – Madaras A. (2013): A helyi pénz kezdeményezésének elméleti alapja. *Act Sci Soc*, 38. pp. 45–57.
- Westlund, H. – Bolton, (2003): Local social capital and entrepreneurship. *Small Business Economics*, 21. pp. 77–113.
- Wheatley, G. – Younie, C. – Alajlan, H. – McFarlane, E. (2011): Calgary Dollars: Economic and Social Capital Benefits. *International Journal of Community Currency Research*, 15 (A). pp. 84–89.

JEGYZETEK

- 1 Az Európai Unió 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrendje például a következő fenntarthatósághoz nem teljesen köthető mondatokat tartalmazza: „... maradéktalanul tükrözi a mindenki számára elérhető jólétre, az emberi jogokra, a társadalmi igazságszágra, a szegénység elleni küzdelemre, a demokratikus kormányzásra, a szociális piacgazdaságra és a környezetvédelemre vonatkozó európai értékeket...”, „... vezető szereplője lesz a környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag felelős és fenntartható fejlődés, valamint az emberi jogok tiszteletben tartása, a nemek közötti egyenlőség, a megkülönböztetésmentesség és a veszélyeztetett csoportok támogatása előmozdításának. A szegénység felszámolásának átfogó prioritást kell biztosítani az uniós szakpolitikákban és programokban...”
- 2 Pl. a 12. cél: Biztosítani a fenntartható fogyasztási és termelési szokásokat.
- 3 Frolov szavai a Világbizottság moszkvai nyilvános ülésén hangzottak el 1986-ban, és bekerültek a „Közös Jövők” jelentésbe is.